

Türkçeye Çevirenin Notu

1

*“Okuma yok, yazma yok, bilmeyiz eski yeni
Kuzular bize söyler yılların geçtiğini.”*

— Kemalettin Kamu

2014 yılında, ancak bir-iki yıl sonra haberdar olduğum muazzam bir kitap yayımlandı. Howard Eiland ve Michael W. Jennings’in kaleme aldıkları, Harvard University Press yayını bir biyografi: *Walter Benjamin: A Critical Life*. Yıllarca sadece kapağına bakıp kısa künyesini okuyabildiğim kitabı nihayet 2020 yılının başlarında edindim. “Sonraki felsefesinin atölyesini oluşturan” (CL, 42) gençlik yazılarından başlayarak Benjamin’in tüm kilit metinlerini inceleyen, zekice yorumlayan, dönemler arasında incelikli bağlar kuran, yazarın özünde değişmeyen ama genişleyen ve gelişen bakış açısını gözler önüne sererken okura sadece düşünür yazar Benjamin’i değil, erdemleri, zaafı, melankolisi, yalnızlığı, (seyahat, kumar, koleksiyonculuk vb) tutkuları, takıntıları, korkuları, hayalleri, hayal kırıklıkları, aşkları, yasak aşkları, mizah anlayışı, ağırbaşlı ama ısıltılı neşesi, ilişkilerine nüfuz eden eleştirel ve politik tavrıyla insan Benjamin’i de sunan bu *kanonik* kitap, 755 sayfalık dev oylumu ve incelediği ömrü neredeyse aylara, bazen günlere bölen akla ziyan kronolojik yapısıyla bir biyografi şaheseri idi. Dahası, roman tadında ve akılda kalıcıydı:

“Benjamin sanki, sadece metodolojisi değil, tüm varlığı ebedi bir kumarı dikte eden diyalektik bir ritme itaat ediyor gibiydi.

Etkileyici el kol hareketleri, kaplumbağayı andıran kesintili yürüyüşü, melodik sesi ve kitap gibi hatasız konuşması da dahil tüm görünümü ve bedensel duruşu; fiziksel yazma eyleminden, bekleme eyleminden ya da koleksiyonculuk ve flanörlük [*flânerie*] gibi zorlayıcı eylemlerden aldığı haz; kendi yaptıklarını beğenme, ritüelleştirme huyu; tuhaf şehirli cazibesi – bütün bunlar, sanki on dokuzuncu yüzyılın sonlarından alınıp başka bir yere nakledilen, eski dünyaya ait, antika meraklısı bir yaradılışa tanıklık ediyordu” (CL, 6).

Yaklaşık iki buçuk sene karıştırıp yer yer okuduktan sonra nihayet, tam olarak 3 Eylül 2022 günü, bu korkutucu metni Türkçeleştirmeye karar verdim. Sadece kendime! Söz konusu Walter Benjamin’di ve ben buna yabancı değildim. Daha önce de kendimi Benjamin’e adamıştım. Nasıl olsa kimse bilmiyordu; eğer beceremezsem bırakırdım ve yine kimse bilmezdi. Ama ya becerebilirsem!

Elbette temel motivasyonum öğrenmekti. Yıllar önce okuduğum kısa Bernd Witte biyografisinden aklımda çok az şey kalmıştı ve Walter Benjamin’in yaşam öyküsünü eksiksiz (!) bilmek, öğrenmek, tüm boşlukları bu yapıt sayesinde doldurmak istiyordum. Çeviri maceram bittiğinde takvimde yazan tarih 3 Eylül 2023’tü. Hayranlık ve şaşkınlıkla dolu tam bir yıl. Ne bir gün eksik ne bir gün fazla. Çok yoğun, çok zevkli, heyecan ve *sarhoşluk* dolu bir süreç. Yorgunluğu saymıyorum. Çünkü yorulmamıştım, ya da yorulduğumu hatırlamıyorum. Kendim için çevirdiğim kitap sonunda kendime kalmış ama ben amacıma ulaşmıştım. Öte yandan bu cümbüşü paylaşmak da istiyordum: Dijital olarak ürettiğim (ve ticari hiçbir niteliği olmayan) dört kopyadan birinin kendi masamda, diğer üçünün ise en sevdiğim üç arkadaşımın masasında olduğunu söylemeliyim.

Elinizde tuttuğunuz bu kısa seçkiyi hazırlamaya işte bu biyografiyi çevirirken karar verdim. Amacım öncelikle, “ardında derinliği ve çeşitliliğiyle akıllara zarar bir külliyat bırakan” (CL, 1)

Benjamin'in günümüzde çoktan birer klasik olmuş ünlü denemelerinin gölgesinde kaldığı için çok fazla bilinmeyen ve özellikle tutkulu gençlik idealizmini yansıtan metinlerinden daha önce Türkçede yayımlanmamış birkaçını bir araya getirmektir. Tutkulu bir mektup yazarı olduğunu biliyordum, ama "burjuvazinin Avrupa'daki altın çağı olan 1783-1883 döneminde yazılmış" (CL, 362) mektupları derlediğini biyografiden öğrendim. Ayrıca, Benjamin'in İbiza *macerası*, biyografik metinde beni en çok etkileyen bölümlerden biriydi. (Sağaltıcı etkisi ve "tüm belirsiz izlenimlerden arınmış" görüntüsüyle hayatında her zaman önemli bir yer kaplayan –Capri de dahil özellikle *güneşli, aydınlık* ve *sıcak Akdeniz adalarına* yaptığı– bu seyahatler, daima rastlantılara ve yazarın gelişimine açık birer yaşam okulu olmuştu; çoğu zamansa gerçek bilgiyi ve deneyimi edindiği birer yaşam *müzesi* gibiydi.) Adadayken yazdığı, "doğal dünyayla ilişkisinde yeni bir evreyi kayıtt altına alan (...) gençliğin üstünlük taslayan metafiziğiyle hep kurduğu ilişkiden daha ayık anlamda kişisel ve bedensel bir ilişki"yi, aynı zamanda da "adanın pastoral doğası ve ilkel toplumu karşısında hissettiği coşkuyu" (CL, 371-72, 402) yansıtan kısa yazılarından ve denemelerinden de seçmeler yapacaktım. İki yıl üst üste gittiği ve (bazı açılardan Capri'yi anımsatan) İbiza'da geçirdiği günleri yazarlar tadından yenmez güzellikte anlatmışlardı. Özellikle sürgündeki ilk yılına (1933) rastlayan, istemli ya da istemsiz giderek tam bir tecride dönüşen, "parasızlık, umutsuzluk, yurtsuzluk gibi acil endişelerle karşı karşıya kaldığı", kıt kanaat geçindiği, asgari yaşam koşullarını sağlayabilmek için "derme çatma bir evden diğer bir eve taşınıp durduğu", hatta "henüz inşaatı sürmekte olan bir binanın sahibiyle anlaşarak, binanın bazı eşyaların depolandığı bitmiş bir odasında –para ödmeden– kaldığı" ve nihayet "yoksulluğunu ve yalnızlığını hızla eskiyen giysilerinden ve ayaklarını sürüyerek yürümesinden kolayca fark eden yerli halkın ona 'el miserable' [gariban] demeye başladığı" (CL, 418-19, 402) ikinci geçici ikameti büyüleyici anekdotlarla doluydu:

“Böylece, tıpkı geçen yaz olduğu gibi, yine bir şezlong, bir battaniye, termos ve diğer malzemelerin yardımıyla, ormanın ısı-sız bir yerine çalışma odasını kurdu. İlk günlerde soğuk esen rüz-gâr dışarıda çalışmayı neredeyse imkânsız hale getirdi; günün zor-luklarının tek ‘telafisi’, İbiza’da nispeten bir lüks olan, Noegge-rath’ların evindeki emaye küvette ılık bir banyo yapmaktı. Son-raki günlerde, sabahın erken saatlerinde kendi seçtiği bir yamaca doğru yürüyecek, çalıların ardına gizlediği şezlongunu, kitaplarını ve kâğıtlarını alacak ve rahatsız edilmeden yazıp okuyabilecekti. (...) Genellikle sabah altı ya da altı buçukta kalkar, banyo yap-mak için okyanusa iner, ardından kısa bir süre yüzer. Yedide or-mandaki sığınağında olacak ve bir saat boyunca Lucretius okuya-caktır. Saat sekizde termosunun tıpasını açıp kahvaltısını yaptık-tan sonra, acılara göğüs germe becerisi [*stoicism*] ve yetersiz ögü-nüyle güçlenmiş olarak bire kadar çalışır ve bu arada, genellikle öğleye doğru, ormanda kısa bir yürüyüş yapmak için mola verir. Öğle yemeğini kasabada saat iki civarında, yerleşik görgü kuralla-rına uymaya özen gösterdiği uzun bir masada yer; ardından ya-kındaki bir incir ağacının altında oturmayı sever, burada okur ya da bir şeyler ‘karalar’. Satranç oynayacağı biri olmadığında, bazen tüm bir öğleden sonrayı, (rakiplerinin çoğu zihinsel bir uğraşısı olmadığı için bu oyunları ‘fazla ciddiye’ alsa da) kart oyunları ve-ya domino oynayarak geçirir, ya da bir kafede oturup akşama ka-dar sohbet eder. ‘Üç yüz sinek’le paylaştığı odasına geri döndü-günde, dokuzda ya da dokuz buçukta yatağına uzanır ve mum ışığında bir Simenon polisiye romanı okur” (CL, 397).

Ya da: “‘Deneyim ve Yoksulluk’, Benjamin’in modernitenin belirsiz yörüngesine dair en ikna edici ve en ilginç portrelerinden biridir. Ve tam da arkaik niteliklere sahip olduğu için çok sevdiği bir ortamda yazılmıştır. Onu İbiza’nın rüzgârlı tepelerindeki or-manda şezlongunda oturmuş ve bir gün faşizm sonrası bir Avru-pa’nın yıkıntıları üzerinde yükselecek bir toplumla ilgili ütö-pik masalını anlatırken hayal edebilirsiniz” (CL, 414).

Böylece listeme, teknolojideki gelişmenin insanlığı akılcı düşünceler üretmek ve gerçek deneyimler yaşamak anlamında tam bir yoksulluğun içine sürüklediği ve “sonuçta deneyimle bağı koparılırsa, bütün bu kültür birikimimizin ne değeri kalır?” diye sorduğu “Deneyim ve Yoksulluk”u da ekledim. Denemeye bu adı belli ki, ikinci ikamet sırasında adada geçirdiği günlerden ve tanık olduğu olaylardan esinlenip koymuştu. Yapacağım seçkinin adı da “İbiza Yazıları” olacaktı: “1932’nin başlarında yazdığı ‘İbiza Yazıları’nda [*Ibiza Sequence*], yuvasını enkazın ortasında yapmayı öğrenmiş bir adam hakkında şöyle yazmıştı: ‘Ne yapıp etti, oyun oynarken çocukların yaptığı gibi, bu enkazdan kendisine küçük bir ev yaptı’” (CL, 384). Yazmayı çok sevdiği konulardı bunlar: Deneyim, ikamet, çocuk oyunları, dil, rüya, geçmiş, zaman...

Her iki yazının da [“Deneyim ve Yoksulluk” ve “İbiza Yazıları”] daha önce Türkçeye çevrilmiş olduğunu hatırlamam uzun sürmedi. [Hatta daha sıkı bir taramanın ardından, henüz çok genç bir üniversite öğrencisiyken (1913) yazdığı “Deneyim” ile 1931 tarihli “Miki Fare”nin de çevrilmiş olduğunu fark ettim.] Onları hazırladığım seçkiden çıkaramayacağıma göre (ki bir taneisinin adı kitabın da adı olacaktı), bu *acılığı* telafi etmek için seçkiye, Benjamin’in –erotizmin eşliğinde yazdığı– unutulmaz şehir portrelerinden “Napoli”yi ve başka (ama ilk kez Türkçeleştirilecek) kısa yazılarını eklemeye karar verdim. Benjamin’in İbiza Adası’na yaptığı iki gezi sırasında ürettiği bu parçalar ve denemeler de, her zamanki özgün ve şaşırtıcı anlatımlarıyla, hem yazmayı çok sevdiği konuları hem de edebi ilgisini yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir.

Bu kitapta kronolojik sırayla yer alan Benjamin metinleri, *Early Writings* ve *Selected Writings* içinden seçilmiş, İngilizce çeviriler yer yer *Gesammelte Schriften* içindeki Almanca orijinalleriyle karşılaştırılmıştır. [Bu iki İngilizce edisyonda yer alan çevirmen notları numaralandırılmış şekliyle Türkçe çeviride aynen korunmuştur. Dolayısıyla okurun notlarda rastlayacağı “bu ciltteki şu yazı-

ya ya da şu bölüme bakınız” gibi göndermeler İngilizce seçkilere yapılmıştır. Bu notların arasına köşeli parantezler içinde yazılan ya da ayrıca yıldız işaretiyle belirtilen ve sonunda (ç.n.) yazan notlarsa bana aittir.] Kitabın sonuna eklenen Lisa Fittko’nun tanıklığı *The Arcades Project*’te yer almaktadır. “Walter Benjamin: Hayatı ve Düşüncesiyle Daima Eşikte Bir Düşünür” adını verdiğim ilk yazı ise, *Walter Benjamin: A Critical Life*’ın “Giriş” bölümüdür. Sekizinci ve dokuzuncu sayfasında, “Walter Benjamin’in düşüncesini yönlendiren, yalnızca yaratıcı bir ayrıntının güç alanı içine emilmekle, alegorik olduğu kadar bireyselleştirici de olan bir algıyla ortaya çıkan bir bütün duygusudur” diye yazan bu harikulade Benjamin biyografisinden, buraya kadar çoktan anlaşılacağı üzere, bu seçkide yer alan Benjamin makalelerine ve fragmanlarına bilgilendirici notlar yazmak için de fazlasıyla yararlandım. Bu bütün duygusunu değilse de, Walter Benjamin’i Türkçe’de biraz daha görünür kılmak, *zamanım* olursa ve hayat izin verirse belki ileride yalnızca kapsamını genişletmek istediğim bu seçkinin tek ve biricik amacıdır.

“Haziran ayında (1932) İbiza’ya ziyaretine gelen Olga Paremadlı bir Rus-Alman kadının”, “Büyüleyici bir gülüşü vardı; güldüğünde bütün bir dünya sonsuzca genişliyor, daha güvenli bir yer haline geliyordu” (*CL*, 375) dediği “Walter Benjamin hayatım boyunca karşılaştığım en entelektüel insanlardan biriydi. Belki de bana düşüncenin, çok sıkı mantıksal akıl yürütme tarafından ileri sürülmüş kesin, tarihsel ve bilimsel gerçeklerin şiirsel karşıtlarıyla bir arada bir düzlemde, artık edebi düşüncenin bir formu olmayan, insanla dünya arasındaki en samimi ilişkileri yansıtan hakikatin bir ifadesi olan şiirsellik düzleminde var olduğunda bir derinliği olduğu izlenimini güçlü bir biçimde veren tek kişiydi.”*

* Bkz. Besim F. Dellaloğlu, *Benjamin* (İstanbul: Say Yayınları, 2. Baskı, 2010) içinde (s. 239), Jean Selz, “İbiza’daki Benjamin”, çev. Tuğba Doğan. (Alıntının ikinci cümlesi biraz değiştirilmiştir.) (ç.n.)

“Her şey ne kadar gürültülü büyüyor.”

— Karl Kraus

Benjamin’de “bakışın biçimi ve tüm optik değişmiştir”.^{*} 1950 yılında tamamladığı ünlü Benjamin portresinde Adorno, “Benjamin’in düşüncesinin yanlış okumayı tahrik ettiğini” ve “yanlış okumanın ulaşılmaz olanla iletişim kurmanın”, öyleyse ulaşılmaz olana –en azından ülküsel anlamda– ulaşmanın, iletilemez olanı iletmenin “bir aracı”^{***} olduğunu söylerken bir *köken* saptaması yapar: Şiirin tanımıdır bu. Doktora tezi dışında yazdığı her satırda şiir vardır Benjamin’in. Önce ıslandığı sonra tüm gövdesiyle yakaladığı imgelerle hiç açıklama yapmadan, “tekinsiz bir biçimde” yazarken kendisini diline bağlayan isimler dışında her şeyi eksiltten ve yazının bir badem ağacı gibi beklenmedik bir anda önce çiçekle sonra meyveyle dolmasını okurun eylemine bırakan “adamin payına ise, doğal olarak dolu dolu bir sessizlik düşecektir”.

Ulaşılmaz olan ona imgelerle gelir. Hareketli olan, zamana sürtünerek geçmişten geleceğe yolculuk eden, tıpkı bir atom gibi geçtiği yerlerde izlerini bırakırken giderek hızlanan imgeyi yö-rüngesinden çıktığı an, parıldadığı yerde (ki sürtünmeden ve hız-dan yayılan ışıktır bu) yakalamak için her an tetiktedir. Bildiği tek ışık, üstüne düşen imgenin ışığıdır. “Ardında en yoğun hareketli-liğin durağanlığa dönüştüğü ani değişimin, hatta hareketin kendisinin durağan görüntüsünün hissedildiği”^{***} cümleleri, yalnızca Hölderlin’in kutsal ayıklığında [*heiligenüchtern*] ya da Nietzsche’nin yaratıcı sarhoşluğunda (*Rausch*) yazılabilecek cümlelerdir. Bu ani

^{*} Bkz. Theodor W. Adorno, *Walter Benjamin Üzerine*, çev. Dilman Muradoğlu (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, 2004), s. 22. (ç.n.)

^{**} Bkz. *Walter Benjamin Üzerine*, s. 13. Ayrıca bkz. *Benjamin*, s. 64. (ç.n.)

^{***} Bkz. *Walter Benjamin Üzerine*, s. 40. (ç.n.)

dönüşümü anlatmanın imkânsızlığının bilinciyle aradığı özlü ifade aracını imgeyle düşünceyi kaynaştırarak başarmıştır. *Die literarische Welt*'in editörü Willy Haas'ın Benjamin tanımı bu açıdan ilginçtir: “Bir konu hakkında konuşurken ya da yazarken, konuya asla analogiler, metaforlar veya tanımlarla yaklaşmazdı: Hazinelelerini çıkışı toprağa gömülmüş bir maden kuyusunda saklayan bir cüce gibi, hiç durmadan, kendi yolunu meselenin özünden büyük bir emek ve zahmetle kazıyor gibiydi” (CL, 237). Yazısını anlamının, dahası başka bir dile aktarmanın güçlüğü de buradan gelir. İmge onda, kirin pasın, elektriğin ve ışığın içinden çıkmış, bir bulanıklık olan aura'sından sıyrılmış, dilde olduğu savlanan zamanı aşmış, nihayetinde bir sözcükle (çoğu zaman bir varlık ya da nesne ismiyle) adlandırılan *somutluğa* kavuşmuştur.

Onun için “Görüntü idea'lardan önemlidir, çünkü bir görüntüden bin bir idea'ya varılabilir.” Bu da şiirin bir başka tanımıdır. Bu sürekli derin düşünme, aslında seyre ve düşünmeye dalma hali, (dışarıdan görüldüğünün aksine, kendi özgün ve çok katmanlı uzamında sisli, gürültülü, hızlı –düşünmeyi aşan– düşünme hali), sanki bu dünyalı olmayan bir adamın yazgısıdır. Elbette yazısı da, gündelik dünya hallerinin tümüne yabancı yararsız bir dilin, ışıktan çok gece vakti sessizlikte hatırlandığında cam gibi saydamlaşan, şairin sadece o an içinde bulunduğu poetik uzamda değil, büyük bir inançla geçmediğini hissettiği geçmişte de işe yaradığını kavradığı, böylece ona bir *ülkü* kazandıran şiirin, yani hakikat dilinin imgesi olacaktır. Böylece imgeden imgeye varır. Anlam mı? Anlam onda deneyimdir, derin düşünmenin *sarhoşluğudur*, bir palimpsestin ıslanıp tekrar kuruması için önce yağmura sonra ateşe tutulmasıdır. Çünkü karşısında “okuyucunun direncini yitirdiği” geçmişin bu yeni –*tarih*– dilini, yani “şiiri anlamamızın nedeni anlam değil, başlı başına deneyimdir.”*

* Bkz. Suat Kemal Angı, *Dip Metin* (Ankara: Ankara Kitaplığı, 1. Baskı: Kasım 2011), s. 28-29, 42. (ç.n.)

Yayımlanmış ilk eserinin bir şiir olması, adının ise *eli sonsuz dizeler, ebedi hasletler yazan* “Şair” olması yeterince anlamlıdır. Alman Romantik şairleriyle aynı sofrayı paylaşan ve Susan Buck-Morss’un saptadığı basitlikte, “inatla felsefi sezgilerine [bence şair sezgilerine de] tutunan çünkü bunların doğru olduğuna inanan” bu “edebiyat kuyumcusu” için bu kısa notta söylemek istediğim son söz, lanetli payını bilenler için olsun:

Onu okurken hem zevk almamızın hem de acı çekmemizin nedeni, Walter Benjamin’in *doğal* zekâsından yazılarının espaslarına bile damlayan zehirdir. Bu yağmur ormanına *sarhoş* giren, bir engerek tarafından ısırılmayı göze almış demektir.

Ankara, 25 Nisan 2024